

4. Література Закарпаття в 20—30-х роках.

Розвиток літератури є одним з найкращих доказів загального успіху культури народу. Протягом двох десятиліть на Закарпатті сформувалася досить чисельна група творчої інтелігенції, яка успішно працювала як в галузі поезії, прози, так і драматургії та літературної критики. Літературний процес в Закарпатті був тісно пов'язаний із загальним культурним прогресом Чехословаччини, але формувався і розвивався як складова частина культури всього українського народу⁹⁶.

Успіхам літератури сприяло кілька факторів. Насамперед, треба відзначити той факт, що звільнений від кайданів імперського гніту, жорстокої політики оніменення і мадяризації, закарпатський народ наче пробудився від сну і всіма силами потягнувся до освіти й культури. Із двох гімназій, трьох педучилищ, торгових шкіл виходили десятки, сотні обдарованої молоді, яка стала активно проявляти себе як на педагогічній ниві, в галузі науки, так і на ниві літературної й технічної творчості. Краї з них продовжували навчання в Братіславському, Брннському і Празькому університетах, що були значними славістичними центрами й осередками жвавих наукових і творчих пошуків. Тут вони мали змогу спілкуватися не лише з визначними чеськими і словацькими мислителями, але також з кращою частиною творчої інтелігенції ряду країн Європи, яка або навчалася у вузах Чехословаччини, або знаходилася в еміграції⁹⁷. У творче життя включалася і та частина трудової інтелігенції, яка закінчувала освіту в Будапешті й Дебрецені. Це значно прискорило процес формування нової творчої інтелігенції в Закарпатті.

Літературний процес 20—30-х років розвивався не лише в нових творчих умовах, створених в Чехословаччині, але й на базі творчих досягнень письменства Закарпаття XIX — початку XX ст. Великі традиції літературної творчості, закладені О. Духновичем, А. Кралицьким, О. Павловичем та ін., в 20—30-х роках збагачувалися, набирали нового звучання. Поети, прозаїки, драматурги, літературні критики, спираючись на традиції XIX ст., в 20—30-х роках збагачували літературу й культуру новими ідеями, ставили їх на службу народу. Дослідники назвали цей період відродженням підкарпатської літератури⁹⁸.

Значення 20—30-х років у розвитку літератури ще й у тому, що саме в той час в Закарпатті з'явився новий її напрямок — українська національна література, яка досі знаходилася лише в зародковій формі. В середині 30-х років письменники, що писали літературною українською мовою, заговорили на весь голос. На їх бік перейшли митці, які починали свою творчість як русинофіли. Це був об'єктивний закономірний процес. І величезну роль в цьо-

му відіграли галицькі емігранти, вигнані з свого краю поляками на початку 20-х років. Галицькі емігранти зайняли кафедри в гімназіях, педучилищах, навіть у горожанських школах, у видавництвах і виховували молодь в українофільському дусі, випускали твори української класики⁹⁹. Вони діяли спільно з українськими емігрантами з Наддніпрянської України і створювали спільно сильну українофільську течію в Закарпатті. Літературний процес в Закарпатті в 20—30-х роках розвивався під впливом української літератури. Популярністю користувалася, особливо в центрах зосередження російської еміграції, також і російська класика.

Сприяла розвитку літературного процесу в Закарпатті й видавнича справа. Завдяки підтримці держави, а особливо активної діяльності громадських організацій, окремих митців у Закарпатті, виходили десятки журналів, альманахів, наукових записок, газет, на сторінках яких з успіхом друкувалися не лише українська й російська класика, радянська література, але й творчість поетів, прозаїків, критиків і драматургів Закарпаття. Це було великим стимулом для творчої інтелігенції. Серед періодичних видань назвемо лише найважливіші. У 1920—1923 рр. в Ужгороді видавався спочатку тижневик, а потім двотижневик «Русин», редактором якого був Теофіл Жаткович. Паралельно з «Русином» видавався ілюстрований додаток до нього «Неділя Русина». Великою популярністю користувався ілюстрований місячник для молоді «Пчілка» (1922—1932), редактором якого був. П. Кукура. Під редакцією М. Брашайка і М. Шутки у 1920—1924 рр. видавався орган Руської Хліборобської партії «Руська нива». З ініціативи А. Волошина у 1919—1922 рр. був заснований тижневик «Наука», який з 1925 р. став органом Християнсько-Народної партії. У 1922 р. він відомий під назвою «Свобода». З липня 1929 р. почав виходити «Літературний Листок», як додаток до тижневика. З 15 червня 1938 р. до 15 березня 1939 р. виходила «Нова свобода», яка стала офіційним органом УНО. Редактором газети спочатку був С. Довгаль, а з 27 січня 1939 р. В. Гренджа-Донський.

У 1927—1928 рр. під редакцією В. Гренджі-Донського видавався суспільно-політичний місячник «Наша Земля», який відразу став всеукраїнським часописом. З редакцією журналу певний час співробітничав відомий український письменник С. Черкасенко. Після закриття «Нашої Землі» переважна більшість її авторів стала співпрацювати з суспільно-політичним часописом «Українське слово» (1932—1938), головним редактором якого був М. Брашайко. Поряд з ним редколегія «Українського слова», до якої входили В. Гренджа-Донський, В. Бірчак, К. Феделеш та ін. видавала літературний додаток «Слово». Частина письменників виступала на сторінках періодичних видань крайової організації Компар-

тії Чехословаччини, зокрема, «Карпатської правди», «Календаря Карпатської правди», «Голосу життя», «Мункаш Уйшаг», «Працюючої молоді»¹⁰⁰.

Активну видавничу діяльність проводило «Общество им. Духновича». У 1923—1924 рр. виходив журнал «Карпатський край», а згодом «Карпатський світ» (1928—1933). Товариство опублікувало 115 книжечок (серія «Издание», 1924—1937), які містили оригінальні п'єси, збірки поезій, альманахи¹⁰¹. Що стосується видань закарпатської «Просвіти», то тільки в 1938 р. вона видала 73 наукові, художні і популярні книги¹⁰².

Перелік періодичних видань Закарпаття, зроблений дослідником П. Р. Магочієм, просто вражає¹⁰³. За неповними даними виходили 75 газет, з яких 4 щоденних та 27 тижневих, 42 видання типу журналів, біля десятка календарів й альманахів. Видавництвами Закарпаття (товариств «Просвіта» та ім. О. Духновича) за 20 років видано понад 300 книг, більшість з яких — це художні твори¹⁰⁴. За рівнем періодичних видань Закарпаття не тільки не поступалося, але в деяких відношеннях (літературні альманахи) навіть випереджало Чехію і Словаччину (за кількістю назв). Наявність такої кількості видань давала змогу своєчасно друкувати написані художні твори, доносити творчу думку до читача. На сторінках журналів йшов науковий диспут про шляхи розвитку української, російської, русинської та світової літератури. Це також сприяло розвитку творчості письменників Закарпаття.

Література Закарпаття творилася і друкувалася різними мовами, їй притаманне було різке національно-політичне спрямування. В перші роки чехословацького панування переважали русофіли, в розпорядженні яких був досвід ХІХ ст., велика спадщина О. Духновича. Вони прагнули довести, що Закарпаття — це одвічно «русская земля», а закарпатська література є гілочкою великоросійської літератури.

Із середини 20-х років активізували свою діяльність українофіли. З кожним роком збільшували кількість видань, з успіхом проводили масові акції (конгреси молоді, Конгрес діячів культури). Вони все настирливіше доводили, що русини Закарпаття є «чистісінькими українцями». Вплив українофілів протягом 20—30-х років дуже посилювався, але в народі провідним не став. Він панував серед інтелігенції, вихованої українськими емігрантами.

Значний вплив мала і література, яка видавалася русинською мовою (місцевими діалектами). Діячі культури цього напрямку як у художніх, так і в публіцистичних творах, прагнули довести, що русини Закарпаття хоч і дуже близькі до українського народу, але не тотожні з ним, а становлять самостійну гілку населення. Цей напрям великого впливу не мав, літературної мови не створив, а тому частина його діячів переходила то на бік україно-

філів, то русофілів. У диспуті кінця 30-х років питання стояло так: російська мова чи українська? Народна мова русинів на голосування не виносилася¹⁰⁵. Значить, авторитету в літературі не завоювала.

Видавалися і твори угорською мовою. У Закарпатті в 20—30-х роках творив загін молодих угорських представників красного письменства, які тісно співробітничали з російськомовними і українськомовними письменниками. Твори угорськомовних письменників збагачували літературний процес Закарпаття 20—30-х років.

Серед письменників міжвоєнного періоду особливе місце займає уродженець Волового (Міжгір'я), селянин за походженням В. Гренджа-Донський (1897—1974), якого справедливо вважають основоположником новітньої української літератури. Складним був шлях В. Гренджі в літературу. Уже в період навчання в Будапешті (Комерційна академія, Академія мистецтв), він проявив інтерес до літератури. У середині 20-х років він розпрощався з проугорськими симпатіями і поринає в нову атмосферу громадсько-політичного життя Закарпаття. У 1923 р. виходить його перша збірка поезій «Квіти з терням», а в 1924 році видає літературною українською мовою збірку «Шляхом терновим»¹⁰⁶. Відомий дослідник літератури краю О. Мишанич справедливо пише, що перші збірки В. Гренджі-Донського були свіжим струменем у тогочасному літературному житті Закарпаття¹⁰⁷. Майже щороку з-під пера талановитого поета виходять збірки, літературно-критичні твори. Особливе місце серед них належить збірці «Тернові квіти полонин» (1928), яку відомий літературний критик 20—30-х років В. Бірчак вважав найкращою збіркою лірики В. Гренджі-Донського, бо в ній переважає суспільно-політична та патріотична лірика¹⁰⁸. Поет сумує над долею свого народу, тужить разом з ним. У таких віршах, як «Оце мій рідний край», «Русин» та інші викривається сучасна поетові дійсність, політична безправність, чехізація. В. Гренджа-Донський часто вживає такі образи, як «тюрма», «кайдани», «сум», «неволя», «темниця», «страждання», «сльози», «журба», «голод»¹⁰⁹. Однак, це не є доказом того, що поезія Гренджі-Донського песимістична. Він, як ніхто інший, був переконаним оптимістом. У 1936 р. вийшла його чергова збірка поезій «Тобі, рідний краю». В одноіменному вірші цієї збірки поет пише, що вірить, що настане час, коли «сонце свободи» буде світити з небес «на наші зелені Карпати».

В. Гренджа-Донський з великим захопленням зустрів звістку про проголошення незалежності краю і в 1939 р. написав нову редакцію (перша — 1928 р.) вірша «Марш молоді Карпатської України». Куплет, яким завершується цей твір, ніби підсумовує багаторічну боротьбу закарпатців за свою свободу:

«Повстав наш край із крови, із руїн,
Хай пропадуть роздори, ряд незгод,
Нехай живе Карпатська Україна,
Нехай живе вільно наш народ!»¹¹⁰.

Уже на початку 20-х років Гренджу-Донського заповонила історична тематика. У 1922 р. на сторінках журналу «Пчілка» він опублікував історичну поему «Червона скала», а в 1925 р. драму «Сотня Мочаренка». Революційним подіям 1918—1919 рр. на закарпатській Гуцульщині він присвятив збірку оповідань «На зустріч волі» (1930). Найкращими зразками історичної прози В. Гренджі-Донського є дві його повісті «Ілько Липей — карпатський розбійник» (1936) і «Петро Петрович» (1937). Навколо останньої повісті велось чимало мови. Адже ж автор на широкому історичному фоні показує життя русинів у Карпатах, доводить ідею їх автохтонності. Доведені до відчаю угорськими гнобителями, русини на початку XIV ст. повстають, і їх ватажок Петро Петрович шукає підтримки у князів Галичини. Петро Петрович виступає як патріот своєї землі, як досвідчений вождь русинів. «Оцю повість, — писав В. Бірчак, — можна оцінювати з різних точок, можна закинути деякі анахронізми, можна навіть навести приклади, де автор неповні випрацював поодинокі мотиви — та ми-мо всего треба зазначити, що цю повість читаємо гладко й живо і що в розвою творчості Гренджі-Донського вона становить великий крок»¹¹¹. Змальовуючи тяжке становище Закарпаття, поет в 1928 р. в поезії «Оце мій рідний край!» писав:

«Пани... Тюрма...
Печаль... Журба...
Кайдани... Поліцей...
Оце мій рідний край!»¹¹².

В. Гренджа-Донський був одним із найпродуктивніших письменників Закарпаття. За підрахунками біографів, він опублікував понад тисячу поезій, 13 поем, більше 50 оповідань, 30 драматичних поем та п'єс, 36 казок, видав 39 книг¹¹³. Після окупації краю військами гортистської Угорщини, В. Гренджа-Донський емігрував до Чехословаччини, де проживав до останніх днів свого життя¹¹⁴.

У 20—30-х роках яскраво розкрився талант закарпатських поетів Юлія Боршоша-Кум'ятського (1905—1978) і Степана Сабола (Зореслава, р. н. 1909). Протягом 1928—1938 рр. уродженець с. Великі Ком'яти на Виноградівщині, вихованець Мукачівської учительської семінарії Ю. Боршош-Кум'ятський рано став на творчий шлях як поет українофільського напрямку. Учителюючи

в сільських школах Підкарпаття, він глибоко вивчав життя народних мас і відображав його в своїх художніх творах. Серед виданих ним, починаючи з 1928 року, книжок назвемо найважливіші — «Весняні квіти», «З мого краю», «Країна див», «В Карпатах світає», «З наказу роду», «Кров кличе». В них переважали патріотичні мотиви, співи про красу рідного краю, про бідуння народу, сподівання кращого¹¹⁵. Прикладом патріотичної лірики може служити вірш Ю. Боршоша-Кум'ятського «Люблю тебе, рідний краю», в якому говориться:

«Люблю тебе, рідний краю,
Моя рідна мати,
В тобі хочу вік прожити,
В тобі і вмирати!»¹¹⁶.

Ще перед наданням краю автономних прав, у 1938 р., Боршош-Кум'ятський пророкував:

«Ми діждемо днів великих,
Привітаєм слави час;
Ми з вогнистого насіння
І суворе серце в нас»¹¹⁷.

Загалом у дорадянський час поет опублікував 8 збірок поезій, в яких переважали мотиви патріотизму, заклики до національної і соціальної боротьби.

Важливу роль в літературному житті займає уродженець Пряшева Степан Сабол (Зореслав), який виховувався в духовних навчальних закладах, у тому числі і в Григоріанському Католицькому університеті в Римі. Тривалий час жив і працював у Ужгороді. Перші вірші Зореслав друкував у календарі «Місіонер». У 1933 р. виходить перша збірка його поезій «Зі серцем у руках», а в 1936 р. — друга «Сонце і блакить». Прикладом патріотичної лірики Зореслава є його рядки з книги «Зі серцем у руках»:

«Не кажи, що не варто боротись з життям,
Що стіну головою пробити не вдасться,
Не кажи, у зневіру не падай, затаям:
Боротьба — це життя, перемога і щастя».

Поет належав до українофільської течії. Через його твори проходить ідея єдності Підкарпаття з Україною. Він бачив «пророка» й «месію» на Сході, де Київ блукав співом осанни. Поет кликав «величну, святу авреолу Україну» повстати. В. Бірчак відзначав, що світогляд Зореслава динамічний, західноєвропейський. Він був духовною особою, але закликав до боротьби, вірив у її успіх. Він будить приспані сили, підносить людям голови¹¹⁸.

Одним із найталановитіших закарпатських прозаїків міжвоєнного періоду був уродженець Хуста, визначний педагог Олександр Маркуш (1891—1971). Працюючи майже 35 років учителем та інспектором шкіл на Тячівщині, він видав два десятки підручників і плідно працював у галузі художньої прози. Протягом 1922—1939 рр. він видавав і редагував журнал «Наш рідний край», займався збиранням народної творчості¹¹⁹. Окремими виданнями вийшли його книги «Виміряли землю» (1925), «Чужі краї — чужі люди» (1931), «По всіх царствах природи» (1932). О. Маркуш був знавцем народного побуту, фольклору і малював картини життя, глибоко проникаючи в душу трудівників-селян, показуючи те, що їх найбільше хвилювало¹²⁰. Перші його твори появилися на тячівському діалекті русинської мови, а далі він перейшов на літературну українську мову. Не лише за мовою, але й духом став українцем. І це проходить як основна ідея через усі його твори¹²¹.

Вперше письменницька діяльність Луки Дем'яна (1894—1968), уродженця с. Верхні Ворота на Воловеччині, була засвідчена уже в 1920 р., коли «Просвіта» видала його оповідання «Чорт на весіллю», яке описує весільні звичаї верховинців. Письменник висміює пияцтво, скупість, заздрощі. У «Календарі «Просвіти» за 1923 р. Лука Дем'ян друкує оповідання «Огонь» і казку «Відьма», побудовані на кращих зразках народної творчості, яку він ретельно збирав разом із своїм братом. У 1926 р. журнал «Наша Земля» опублікував його оповідання «Кривавий заробок», в якому автор зворушливо змальовує злиденне життя селянина, розкриває важкі душевні переживання безробітного і показує трагічну загибель лісоруба. В альманасі «Трембіта» Л. Дем'ян видрукував оповідання «Зрадник» про часи першої світової війни.

Після раптової смерті дружини письменник на цілих вісім років припинив свою літературну діяльність і лише в 1936 р. з'явилися його новели «Кривавий хліб», «Горе старої Чмелихи», «У два роки весілля», «Мати Божа все може», «Похоронні обряди», «Не кради» та ін. Після окупації краю угорськими гортистами Лука Дем'ян знову припинив літературну діяльність і продовжив її після визволення краю від угорських окупантів¹²². Всі твори Л. Дем'яна написані на закарпатських діалектах. Він був одним із послідовних представників русинофільства.

На тридцяті роки припадає початок літературної діяльності вихідця з селянської родини с. Осій на Іршавщині Федора Потаушняка (1910—1960). Перші його вірші появилися в журналі «Пчілка», «Наш рідний край», «Підкарпатська Русь», «Студентський альманах». У 1934 р. поет видрукував першу збірку «Далекі вогні», а за нею вийшли «Таємничі вечори» (1938) і «Можливості» (1939). Ще раніше, в 1930 р., ротатерним способом був

видрукуваний збірник «Хвилини вічності». Необхідно погодитися з дослідником творчості Ф. Потушняка В. Микитасем, що «заслужене визнання авторові принесли не поетичні, а прозові твори»¹²³. Це, перш за все, оповідання «Смерть баби», «Своя хата», «Ворог», «Скарб», «Страх», «Міх», «Погарчик», які були видані в 1938 р. В оповіданні «Земля» письменник малює образ бідняка Юри, який все своє життя аж до якогось отупіння копається на своєму клаптику поля. Страшенна злість охоплює старого Юру, коли він дізнається, що корчмар Гершко привласнює його землю. Злоба і гнів заставляють його підняти руки на корчмаря і убити його, а совість чесної людини не витримує вбивства — Юра божеволіє, а потім трагічно вмирає¹²⁴.

У дорадянський час Ф. Потушняк опублікував більше десятка статей з фольклорної тематики («Пісні про душогубницю», «Пісня про перемену людини в дерево», «Пісня про дітовбивцю» та ін.), які свідчили про етнографічні інтереси автора¹²⁵.

Талановитим сатириком 30-х років був Іван Рознійчук, більш відомий як Марко Бараболя (1910—1945). Найвизначнішим його твором є віршований памфлет «Продукція язиков. Граматична фантазія на одну дію», в якому письменник сатиричним пером змалював хід конференції 1931 р. в Празі, на якій вирішувалося мовне питання в Закарпатті. У сатирично-поетичному творі «Поворот блудного сина» письменник висміяв чехізацію та мадяризацію закарпатського населення. У другій половині 30-х років Марко Бараболя працював над романом з життя закарпатської інтелігенції. Роман мав назву «Гаврило Мотовило, його життя й клопотації», в якому автор прагнув зобразити невдачу, людину-добряка, яка своїми вчинками зводила нанівець усі свої добрі наміри. Сучасний краєзнавець В. Пагіря писав, що Бараболя закопав роман у землю, боячись частих трусів, і рукописи пропали. Збереглася тільки фотографія обкладинки «Гаврила...»¹²⁶. Творчість Марка Бараболі високо оцінив В. Бірчак у своїй праці «Літературні стремління Підкарпатської Русі»: «Дуже видатний і тонкий гуморист... його в'дпливі сатири можуть цілком певно витримати порівняння з сатирами Володимира Самійленка, а гумористичні оповідання дорівнюють, якщо не перевищують, такі популярні «Усмішки» Остапа Вишні...»¹²⁷.

Яскравими літературними особистостями в 30-х роках були поети Федір Могіш (Боевір) і Микола Рішко (1906—1994). Уродженець с. Скотарське, що на Воловеччині, Ф. Могіш яскравими барвами описав рідну верховинську природу, яка тьмяніла на фоні важкого життя його земляків (голод 30-х років на Верховині). Перу М. Рішка належить понад 800 публікацій, однак основний доробок його творів припадає на радянський період. Для поетич-

них творів Рішка 30-х років характерна перевага лірики (вірші «Літній вечір», «Суша» тощо).

На 30-ті роки припадає період злету літературної творчості відомих закарпатських поетес Марійки Підгірянки (Марії Домбровської, 1881—1963), Миколаї Божук (Василини Божук-Штефуцової, 1907—1938), Марії Тисянської (Марії Кабалюк, 1911) та Ірини Невицької (1886—1965). Дружина відомого релігійного і політичного діяча краю О. Невицького, Ірина Невицька (псевдоніми Анна Новак, Анна Горняк) видала збірки своїх творів «Правда побідила» (1924), «Дарунок» (1929), «Пригоди Матія Куколки» (1929—1930). Миколая Божук за своє недовге життя встигла видати єдину збірку «Поезії» (1930), в якій оспівує красу природи Карпат, відважність молоді, вірність дівочої любові¹²⁸.

У 30-х роках з'явилися перші твори Ф. Маковчанина (Лазорика), Петра Міговка, Андрія Ворона, Кирила Феделеша, Юрія Станиця, Дмитра Поповича, Кайленка Віллі, Олександра Сливки. Останній розпочав літературну діяльність як драматург, написавши п'єси «На пасовищі», «Святий Миколай» (1934), «Бородате непорозуміння» (1935). Наприкінці 30-х років О. Сливка пише оповідання «Військові кладовища», «Карпати», «На електричному дроті», «Тиса», завершує роботу над романом із селянського життя 30-х років «Широке». Роман високо оцінив В. Гренджа-Донський, однак надрукувати його, як і драму «Страйк», не судилося — завадила агресія гортистської Угорщини¹²⁹.

Автором цілого ряду віршів, оповідань, повістей та п'єс був Августин Волошин (1874—1945). Деякі з художніх творів Волошина надрукувала «Свобода», інші вийшли окремими виданнями. Як письменник, Волошин видавав окремі свої твори під псевдонімами. Найбільш поширені з них: Іванович і Андрій Верховинський. Серед кращих художніх творів та популярних книжечок Волошина можна назвати «Робінзон», «Сорок казок», «Ілько-Яцько», «Празники», «Наш страшний ворог», «Разговор о векслях», «Фабіола», драма «Марійка-Верховинка» і драма на моральну тематику «Без Бога ні до порога».

Необхідно відзначити, що А. Волошин в 20—30-х роках вважався заслуженим авторитетом у драматургії. Не випадково В. Гренджа-Донський, представляючи різні літературні жанри краю того часу, відносив до провідних драматургів одного А. Волошина. Відомий закарпатський поет мав рацію — історична драма «Фабіола» ставилася не тільки на закарпатській сцені, але і в Празі. Августин Штефан вважав, що драма «Марійка-Верховинка» — найкраща дотеперішня карпато-українська драма¹³⁰. Драматичні твори також писали В. Гренджа-Донський, І. Невицька, А. Бобульський. Однак, необхідно відзначити, що закарпатська

драматургія 20—30-х років була найслабше представлена серед літературних жанрів.

У 20—30-х роках російськомовна література в краї була представлена іменами А. Карабелеша, М. Поповича, Й. Жупана, Д. Вакарова, В. Добоша, Е. Балецького, А. Патруса-Карпатського, М. Козика, П. Федора, А. Маковчанина, К. Лаборчанина та ін. Найталановитішим був Дмитро Вакаров (1920—1945). Збірка його поезій, в яких викривалися фашизм та репресії, вийшла по-смертно у 1955 р. Його вірші сповнені надії на визволення, яке прийде із Сходу. Про це поет писав:

«Ждем мы с востока
Волю и свет.
Братьям далеким
Шлем мы привет!»¹³¹.

Найкращими поетичними творами Д. Вакарова є «Не жди», «Строят», «Чайка», «Бунтари», «Вы — создатели жизни в Карпатах». Ще й сьогодні залишаються актуальними слова Д. Вакарова:

«Я вірю: скоро день настане
І зникнуть рубежі,
І поміж братами не стане
На півночі межі».

Самим визначним серед російськомовних поетів Закарпаття був А. В. Карабелеш (1906—1964). Уродженець с. Тибава на Свалявщині, вихованець Мукачівської гімназії та Празьких університету та Академії Мистецтв, рано став на творчий шлях. Ще будучи студентом, опублікував дві збірки поезій «Избранные стихотворения» (1928), «В лучах рассвета» (1929), сповнених песимістичних думок про долю батьківщини і похвал російській культурі. Молодий поет різко засудив панування чеських правителів на Закарпатті. Ряд своїх віршів античеського спрямування А. Карабелеш хотів прочитати на святкуваннях до 10-річчя включення Закарпаття до складу Чехословаччини, але професор К. І. Стрипський заборонив йому це зробити, чим і врятував поета від неприємностей¹³². І в подальших творах А. Карабелеш оспівував красу Карпат, злиденність народу, вихваляв Росію. Він послідовно стояв на позиціях русофільства, вірив у краще майбутнє «святої, нової Росії», а Закарпаття помилково вважав частиною великої Русі. Поет писав, що «нас возьмет в свои объятия лишь великая Москва»¹³³.

Андрій Патрус-Карпатський (1917—1980) — один з небагатьох русофільських письменників, який почав писати в 30-х роках ро-

сійською мовою, а згодом під впливом дальших подій перейшов на українську¹³⁴. Автор «Весняних квітів» (1928), «З мого руського краю» (1929), збірки «Плетью по совести», в 1938 р., коли політичні сили краю вибороли автономні права, писав:

«Ми всі одні, одні, одні,
В Карпатській Україні,
В Києві, в Буковині,
У Пряшеві, Галичині,
Ніхто не зможе нас
Розбити в грізний час»¹³⁵.

Інший російськомовний поет Михайло Попович (1908—1955) свою першу збірку «Первые стихи» видав у 1928 р. Головні мотиви його творчості — важке становище підкарпатського народу в часи чехословацького режиму. В 1937 р. вийшла нова книга М. Поповича «Хата». В. Бірчак відзначав, що «у віршах друкованих по виданню першої збірки, автор віддалюється від російської літературної мови — а переходить на місцеві діалектичні слова і форми»¹³⁶. Типовим у цьому відношенні є його твір «Не забудьте».

1938—1939 рр. — яскрава сторінка в історії краю, яка привернула увагу як закарпатських, так і відомих українських письменників. Автор збірки «Голос Срібної землі» (1938) поет Іван Ірлявський (Іван Іванович Рошко, 1919—1942), після надання краю автономних прав, стає одним з його будівничих і захисників. У вищеназваній збірці був опублікований його вірш «На роздоріжжі», в якому автор поетично висловив свої сподівання на кращу долю краю. У цьому ж збірнику були вміщені патріотичні поезії І. Ірлявського «Спомин» та «Великий чин»¹³⁷. І. Ірлявський познайомився у Карпатській Україні з відомим українським вченим, поетом і громадським діячем Олегом Ольжичем (Кандибою). Останній у нашому краї виконував обов'язки культурного референта ОУН при уряді Карпатської України¹³⁸. З ініціативи О. Ольжича виникає літературно-мистецьке товариство «Говерля», яке видавало однойменний часопис.

Бурхливі події в Карпатській Україні привернули увагу відомого українського поета Олександра Олеся (Кандиби). У 20—30-х роках він друкувався у закарпатських періодичних виданнях «Пчілка», «Наш рідний край», народних календарях. В журналі «Дозвілля» він опублікував драматичну поему «Ніч на полонині», наскрізь просякнуту гуцульськими мотивами¹³⁹. З січня 1939 р. О. Олень приїхав в Хуст. «Він імені українського громадянства, — писав В. Гренджа-Донський, — привітав О. Олеся і я... В моїй промові я його вітав у новій нашій скромній столиці, від імені лі-

тераторів, акторів та від самого громадянства»¹⁴⁰. На честь приїзду О. Олесь хустський театр «Нова сцена» вирішив поставити його драматичну поему «Над Дніпром». Із цим, власне, й було пов'язано його перебування в Хусті¹⁴¹. Перебуваючи у цьому старовинному місті, О. Олесь написав поему «Цвіте трояндами», присвячену Закарпаттю, а також вірш «Хуст».

Відвідав Карпатську Україну відомий український письменник Спиридон Черкасенко, уродженець Херсонщини. Починаючи з 20-х років доля його була пов'язана із Закарпаттям. Він заклав основи дитячого театру в краї, написав десять п'єс, а саме, «Бідний Лесько», «Страшний професор», «Грубий жених», «Вечірній гість», «Лісові чари», «Нехай живе життя», «До світла, до волі», «Лібуша в таборі», «Чудо св. Миколая» і «Сміх»¹⁴².

У 1938—1939 рр. Закарпаття також відвідали відомі українські письменники і культурні діячі Улас Самчук, Юрій Горліс-Горський, Євген Маланюк, Микола Аркас, Микола Чирський, Михайло Михалевич та багато інших.

5. Угорська література 1918—1938 років

Складовою частиною літературного життя Закарпаття була і угорськомовна література. Вона має глибокі традиції в історії Закарпаття, яке до 1918 року входило до складу Угорщини. Тут народилися чи проживали й творили багато угорських письменників. Але в 1919 році за Сен-Жерменським мирним договором Закарпаття було включено до складу Чехословаччини і умови розвитку угорської літератури змінилися. У перші роки чехословацької влади угорські школи були закриті, майже жодна угорська газета не виходила друком. Лиш десь з середини 20-х років з'явилася можливість публікацій угорською мовою. Однак, протягом 30-х років вже можна прослідкувати вихід друком продукції красного письменства також угорською мовою¹⁴³.

Ті письменники, що проживали тут, або більш-менш тривалий час перебували в Закарпатті, підтримували тісні контакти з літераторами Кошице, Братіслави, Праги та інших міст¹⁴⁴. Головним критерієм їх естетичної цінності системи була і надовго залишилася християнська мораль та збереження своєї національності. Була серед них також значна частина письменників «лівого» напрямку, комуністи, що прибули сюди після 1919 року. Серед найбільш визначних «лівих» письменників слід згадати імена письменників Бейли Іллеша, Пала Ілку, Яноша Маці. Однак, вони, в основному, тримались більших міст Словаччини, як Братіслава, Кошице та ін.¹⁴⁵.

У кількісному відношенні письменників було вже і не так ма-